

CSEKE PÉTER

Kós Károly kisebbségi életstratégiája

Találón mondta koporsója mellett a házsongárdi panteonban Domokos Géza: fejedelmet temetünk. Valóban az országépítők közé tartozott – egy országveszejtő században. Már az is mennyire jellemző, hogy – vallomásaiból tudjuk – életében mindig akkor érezte magát a „legnagyobb úrnak”, amikor anyagilag a legszegényebb volt. Mint például az első világháború kellős közepén, amikor a „sors szeszélyes akaratából” – gróf Bánffy Miklós jobb kezeként – részt vesz az utolsó magyar király koronázási szertartásának előkészületeiben. Azt pedig tán előszámlálni sem lehet, hogy az országozlás utáni helyzetben mi mindent tett választott szülőföldjén erdélyi magyar – és nemcsak a magyar – sorstársaiért, amíg a közismert Kányádi-sorok 1968-ban megszülettek: „Hajlékot Istennek, / hajlékot embernek / kőből, fából / házat, / raktár a léleknek / kőnél, cserefánál / erősebb igékből / várat.” Merthogy az országos gondok megoldására irányuló figyelmét nem kerülték el a legkisebb települések ügyes-bajos dolgai sem. Mindenütt ott volt, ahová a szükség szólította. Márpedig ez sokfelé szólította.

Amikor épp nem tervrajzai fölé hajolt a több mint kilencven éve álló Varjúvárbán, amikor nem léleképítő műveit róta időben és térben messze világlón – ma is „magaslik, nem porlad / a megtartó példa” –, Sztánán gypet szelídített, a meredek domboldalokon teraszos művelést honosított meg, fiaival nemegyszer még a búzavetést is megkapáltatta, szegény sorsú kalotaszegi fiatalok számára Bábonyban tangazdaságot létesített, a korszerű gazdálkodásban őt követőknek ellenszolgáltatás nélkül istállókat, színeket, silókat tervezett, a második világégés után pedig mezőgazdasági építészetre okította a leendő nagyüzemi gazdamérnököket. Máig hatóan bizonyítva: szakértelemmel, leleményességgel és a kisebbségi helyzet megkövetelte többletmunkával kellő létbiztonságot teremthetünk magunknak és utódainknak. Ugyanakkor nem feledkezhettünk meg arról sem, hogy három nép épített és szellemi örökségének tekintette az erdélyi falut. Gazdag múltjával – európai jövődönk zálogának. Ezért is támogatta olyan szívesen a Duna-konföderáció eszméjében gondolkodó *Erdélyi Fiatalok* falukutatásait. Néppárt-szervező tevékenysége, közéleti állásfoglalásai, az erdélyi örökséget funkcionálisan továbbépítő művei alapján pedig méltán tarthatjuk számon a megtartó kisebbségi életstratégiák megteremtőinek sorában.

Kós Károly, erdélyiség és európaiság? Máig bennem vibráló, lélegzet-elállító élményemet finn barátainknak köszönhetem. Az 1989-es romániai fordulatot követő évben az ő jóvoltukból juthattam el feleségemmel és kislányommal Helsinkibe, Turkuba, majd Tamperebe. Alighogy lepakolódtunk Kniviilä Irmeli toronyházbéli lakásában, az első dolog az volt, hogy kinézzek a főterre nyíló ablakon. „Mikor építette Kós Károly ezt a templomot, és ő maga miképpen került ide, Kolozsvártól több mint kétezer kilométernyire...?” – fordultam Irmelihez kérdő tekintettel. Merthogy abban a pillanatban semmi kétségem nem volt afelől: a kívülről-belülről annyiszor megcsodált Kós-templomok hasonmása emelkedik Tampere főterén is az ég felé. Irmeli cseppet sem lepődött meg ámulatomon, hiszen maga is nemegyszer beült a zebegényi templomba

meg a kolozsvári „kakasos”-ba, megfordult a Székely Nemzeti Múzeumban. „Azért olyan sokat nem tévedtél – mosolyodott el „felismerésem” hallatán. – Saarinnen Eliel, aki e templomot megtervezte, Kós Károlynak volt a finn ikertársa, az angol preraffaelitákkal egyidőben...” Egyazon építészeti formanyelv, korstílus megteremtésének ígézetében alkottak valamennyien.

Akkor értettem meg: Kós a legmostohább létviszonyok közepette is európai tekintéssel dolgozott, ugyanakkor pedig az évezredek magyar örökségre támaszkodott. Annak történelmi teherbírásra alkalmas elemeit fejlesztette a maga idejében korszerű nemzeti szintézissé, egyetemes formanyelvvé. Hiszen már tanulmányévei alatt egész életpályáját meghatározó élményévé vált az a felismerés: az önálló fejedelemség anyagi és szellemi kultúrája – amikor még Erdély együtt lélegzett a korabeli Európával – a nép körében a nyugat-európai fejlődéstől eltérítő viszontagságos századokban is tovább élt.

Sok-sok terve, elgondolása kivitelezésének nem kedveztek persze a kisebbségi évtizedek. De a jövőt illetően önmagán túlmutató jelentősége lehet: az általa 1948-ban újratervezett 17. századi siklódi református templom – magyarországi, németországi és hollandiai összefogással, no meg a helybeliek érdemdús hozzájárulásával – a kilencvenes évek elején újjáépülhetett. „Történelmi elégtételnek” nyilvánvalóan ez önmagában még korántsem elegendő, de annak tanúsításához nem kevés: az Idő végső soron mindig azokhoz pártol, akik pártállástól függetlenül mélyen benne élnek a történelemben, és nemcsak a kedvező viszonyok okos kiváráásával, hanem – ha a szükség úgy kívánja – kedvezőtlen feltételek közepette próbálják sorsformáló akarattal szűkebb és tágabb közösségük javára fordítani a történelmi erőviszonyokat.

„Szorongva mentem el hozzá, s feloldotta a szorongásomat.” Beke György vele készített 1970-es interjújának témafelvezetőjéből idéztem a mondatot. Ennek az írásnak köszönhetem, hogy személyesen is megismerkedhettem Kós Károllyal. Az akkor Bukarestben élő író-szociográfus ugyanis arra kért: vigyem el két délutánon át folytatott beszélgetésük megszerkesztett szövegét Kósnak, hogy az – a műfaj szabályai szerint – az ő véglegesítésével/jóváhagyásával láthasson nyomdafestéket. Magam is szorongva mentem el hozzá, de amikor megtudta, hogy a falusiak hetilapjánál dolgozom, nyomban feloldotta a szorongásomat. Hiszen az 1945 őszen újraindult *Falvak Népe* címlapját ő tervezte, a rovatcímeket is ő rajzolta meg, gazdamérnök fia, Kós Balázs pedig évekig a mezőgazdasági rovatot szerkesztette. A lap 1968 utáni újjászületéséért fáradozó Simonka László az ötvenes években tanítványa volt a kolozsvári agrártudományi főiskolán, a világ mezőgazdaságára rálátó – 1949 után évtizedeken át méltánytalanul mellőzött – dr. Nagy Miklós (akiért Simonka évekig „közelharcot” vívott nemcsak központi, hanem főként „helyi” szinten, hogy a györgyfalvi termelőszövetkezettől szellemi rangjához méltóbb munkahelyre kerülhessen) neki köszönhetően választotta élethivatásául a harmincas évek elején az agrárszakírást. Azon már meg sem lepődtem, hogy az íróasztala melletti újsághalom tetején ott láttam a *Falvak* három héttel korábbi számát: a nevét továbbörökítő fia, dr. Kós Károly néprajzi sorozatának újabb cikkét olvashatta benne.

Az 1970. június 27-i látogatástól kezdve már úgy indultam falujárásra, hogy mindenütt magamon érezhettem Kós Károly tekintetét. És ahogy teltek az évek, s mind többet foglalkoztam kisebbségi létértelmezéssel: a hangja is egyre inkább felerősödött bennem. Törvényszerűen.

Születésének kilencvenedik évfordulóján – amikor a sztánai tűzhelyet körüljártam – még csak a választott szülőföld vonzásának, Kós otthonosság-élményének titkait próbáltam kifürkészni. Őt esztendővel később megismerkedtem az akkor hetvenöt éves Debreczeni Lászlóval, Kós építészeti és grafikai munkásságának tudatos követőjével. „Megtervezett beszélgetéseink” során aztán rendre feltárult előttem a két világháború közötti kisebbségi sors minden jelentős vetülete. Ennek egyik fejezetét (*Kós Károly és az erdélyi magyar ifjúsági mozgalmak*) Kántor Lajos nyomdába is adta a Kós-centenáriumra előkészített *Korunk*-szám tanulmányaival, ám a tervezett összeállítás csak a folyóirat 1990 márciusi számában jelenhetett meg. Raoul Sorban feljelentése alapján ugyanis Kós újból anatómia alá esett, holtában is persona non grata-vá vált Ceausescu Romániájában. (Előzőleg a kádári Magyarországon került indexre a Romániai Magyar Írók sorozatban megjelent *Hármas könyve*, mert a bukaresti szellemőrök 1969-ben „elfelejtették” kihúzni Móricz-megemlékezéséből Kun Béla – korántsem dicséretes – erkölcsi/politikai jellemrajzát, és főként azt a passzust, miszerint Kós egykori kolozsvári iskolatársa „a magyar szovjetköztársaság diktátora lett...”)

Debreczeni László egyik alapító-főmunkatársa volt a harmincas évek első nemzedéki folyóiratának, az erdélyi magyar értelmiség-nevelést szervező *Erdélyi Fiataloknak*. Tőle tudom, hogy a folyóirat spiritus rectora, Jancsó Béla, akit a javarészt egyetemi és főiskolai hallgatókból álló, új érték-orientációt képviselő fiatal erdélyi nemzedék meghatározó vezér-egyénségének tartottak az egész Kárpát-medencében – atyafiságos kapcsolatban állt Kós Károllyal, és ezzel mind maga a folyóirat, mind pedig az általa szervezett falukutató mozgalom rendkívül sokat nyert. A Jancsó-hagyatékból előkerült – eddig még publikálatlan – Kós-levelek egyértelműen ezt igazolják.

Azt eddig is tudtuk, hogy Debreczeni egyéni pályájának alakulására sorsformáló hatással volt Kós világlátása, művészeti felfogása. Az értelmiség-nevelés kolozsvári műhelyében magától értetődően ez azzal a szellemi haszonnal is járt, hogy mestere transzszilván eszmeisége és művészeti elvei alapján érvényesítette a folyóirat művelődéspolitikai célkitűzéseit. „Ami Ady Endre és Szabó Dezső az irodalomban, Bartók Béla és Kodály Zoltán a zenében, az Kós a magyar művészetben” – szögezte le máig ható érvénnyel nemzedéke nevében az *Erdélyi Fiatalok* 1933. évi őszi számában, az akkor ötvenéves Kós Károlyt elsőként köszöntve. A maguk törekvéseinek előfutárát látták addigi munkásságában. „Kós Károly már húsz-harminc évvel ezelőtt is, azt az utat járta – fejtette ki a továbbiakban Debreczeni –, amelyet mi járunk ma. És amit ma kényszerűségből teszünk, azt ő a maga szántából tette, vállalva szenvedést, fáradságot, megölve álmokat, áldozva életet. Hogy mi, kikről bizonyossággal hitte, hogy jövünk, ne tévelyegjünk...” Amikor ezt a szövegrészt 1983 októberében emlékezetembe idéztem, hozzáfűzte: „Minthogy elsősorban ő is a kisebbségi közösségünk ügyét és ebben kiáltékonnyal a nép ügyét szolgálta, az ő problémáit a mieinknek tudtuk. Amit szolgált, amiért küzdött, az a mi közvetlen problémáink is lévén, olyan erkölcsi és gyakorlati példát is láttunk benne, akit bizton követhettünk, akiben e részt illetően *nem csalódhattunk!* (Legalábbis ami engem illet, ez volt a szilárd meggyőződése. De tudom, hogy e hitemmel mindig egybehangzott Balázs Ferenc, Jancsó Béla és László Dezső gondolkozása és cselekvése is!) Ezért kellett aktívan és nagyobb súllyal propagálnunk őt. Segíteni kellett, amennyire tőlünk telhetett, morálisan, az őt körülvevő hivatalosak magatartásával szemben. Fel kellett mutatni igazságait. Az ifjúság felvilágosításával, megnyerésével szerettünk volna neki tömeghátteret teremteni.”

Az egymásra utalt és egymást – akár indokolt fenntartásaik ellenére is – kölcsönösen támogató kisebbségi értelmiségi nemzedékek együttműködésének továbbgondolásra érdemes példája kér most figyelmet előadásomban. (Annál is inkább, mivel a rendszerváltás utáni időkben épp ezeket nélkülöztük.) Megszólaltatható tények garadája bizonyítja, hogy az első kisebbségi évtizedben lehangoló tapasztalatokat szerzett Kós ott található a paradigmaváltást sürgető *Erdélyi Fiatalok* mozgalmának támogatói között. „Mivel a falufejlesztési mozgalmat sok másnál fontosabbnak tartom – írja László Dezső szerkesztőnek 1930. szeptember 27-én kelt levelében –, tehetségem szerint ebben a munkájukban számíthatnak reám.” Ugyanakkor azt is jelzi, hogy a folyóirat nyári falupályázatára beérkező néprajzi-népművészeti dolgozatok elbírálásában (*Népünk mai viszonya ősi népművészetéhez* címen hirdették meg a harmadik pályatételt) örömmel vállalt részt. A következő év januárjában és márciusában *Az erdélyi magyar népművészet kifejlődéséről*, illetve *Néprajzi feladataink* címmel tart előadást a Demeter Béla elnök és Venczel József titkár vezette faluszemináriumban, és feltehetően ezek a hatására kerülnek be az 1931. évi pályatételek közé a népművészet és a háziipar helyzetének a felmérésére vonatkozó kérdések. (Talán nem érdektelen megemlítenünk, hogy Dóczyiné Berde Amállal és Kovács Dezsőnével egyetértésben a később néprajzkutatóvá vált Nagy Jenő munkáját tartotta „dicséretre érdemes”-nek.) Az első falufüzetek sikere után pedig a Kósét is meghirdeti a szerkesztőség – *Népművészetünk és iránta való feladataink* címmel –, ám ennek kiadására sem kellő számú előfizető, sem mecénás nem akadt. Ezt követően sem szakad meg Kós Károly és az *Erdélyi Fiatalok* kapcsolata. A folyóirat 1932-es január-februári összevont számában ugyanis erre a hírre bukkanhatunk: „Régi óhajunknak teszünk eleget, amikor annyira fogyatékos művészeti képzettségünk pótlásához kezdünk. Március második hetében (kedden este 8 órai kezdettel) indul be művészeti előadás-sorozatunk, amely az ún. magyar művészet problémáját fogja megvilágítani az irány egyik úttörője és legkiválóbbja: Kós Károly két előadása által...” Az előadás-sorozatot meghirdető Debreczenit az a felismerés vezérelte, miszerint az értelmiségi pályára lépő erdélyi fiatalokat is meg kell ismertetni „a népi művészetek jelentőségével, az újkor hasonló törekvéseivel, a XIX. századi angol John Ruskin és William Morris eszméivel s az ezekből kisarjadt angol, finn és magyar eredményekkel: építészetben, iparművészetben, grafikában. Tudatosítani kell egy új, »egészséges« művészeti szemlélet és ideál kialakításának a szükségességét a kisebbségi létfeltételek között. Ezekhez a problémákhoz az egész magyar nyelvterületen sem lehetett Kós Károlynál kiválóbb látású és felkészültségű mestert találni.”

Ebből a periódusból, az *Erdélyi Fiatalok* legtermékenyebb első három esztendejéből maradtak fenn a Jancsó Bélának írt Kós-levelek. (Hogy ikerpárjaik valaha is előkerülnek-e, abban aligha reménykedhetünk, hiszen a második világháború végén, mint ismeretes, a Varjúvárat vandál elemek feldúlták és kifosztották.) Kós és a szerkesztőség kapcsolata is 1930 és 1932 között volt a legintenzívebb. A folyóiratban részletek olvashatók az 1911-es *Régi Kalotaszeg*ből, folyóiratszemle az 1912-ben Sztánán szerkesztett *Kalotaszeg* című néplapjáról, továbbá tárgyilagos kritikák és méltatások az 1929-ben megjelent *Erdély*, illetve az 1932-ben napvilágot látott *Kalotaszeg* című műveiről. (Később Jancsó Béla érdemben foglalkozik *Az országépítővel* és a *Budai Nagy Antallal* is.)

Az Erdélyi Szépmíves Céh fejlődés papírján olvashatta Jancsó:

Kedves Barátom!

Bizonyos nem vagyok benne, de ha jól emlékszem, mára kellene előadást tartsak „Népművészeti feladatok” címén a Székely-Társaságban.

Ha ez igaz, úgy várom értesítéset a mai déli órákban akár telefonon (7-74), de mindenestre. Éspedig arról, hogy ma vagy illetőleg mely napra van kitűzve az előadásom?

Énnekem mindegy, de tudnom kell, úgy-e?

Tebát okvetlen várom üzenetedet, maradtam

őszinte barátsággal

Kós Károly

Kvár, 1931. márc. 2.

Kedves Barátom!

Ma kellene előadást tartsak, de tekintettel mind erősödő influenzámra, ne vedd rossz néven, ha le kell erről mondanom. Ünnepe után bármikor megtartom azonban. A „Transylvanizmusról” van szó.

Kérve szíves elnézésedet, maradva igaz barátsággal

Károly

Kvár, 1932. márc. 22.

Kedves Bélám!

Mindenekelőtt hálás köszönettel küldöm vissza a Parasztoakat, és mondhatom, örvendek, hogy elolvashattam. Húgodnak is hálásan köszönöm, és bocsánatát kérem, hogy ennyi ideig nálam maradt, de nagy könyv ez.

De kedves Barátom, szerda estére nem vállalhatom a felolvasást, mert csak csütörtök reggel érkezem Kolozsvárra. Viszont csütörtök-péntekre, bármely időre. Ha lehet, cserélj valamit ki, hogy én csütörtök vagy péntekre jussak, és csütörtökön délelőtt telefonáld be azt nekem. Ne haragudj, de hogy én szerda este felolvassak, már szerda reggel be kell jönnöm: nincsen délutáni vonatom. És közben sok a dolgom otthon is; mindenféle rajzok, írások, tervek stb. és – családi dolgok, eligazítani valók.

Várom csütörtök délelőtti értesítéset, maradtam igaz barátsággal

Kós Károly

Kvár, 1932. IV. 2.

Kedves Barátom!

Küldöm a pályamunkát és Berde Amál, valamint az én szerény bírálatomat. Berdének köszönjétek meg levélben a bírálatát, én is megköszönöm, de Ti se felejtétek el. Egyébként sajnálom, hogy ez a pályázat ilyen sikertelen volt, de itt is mondom, hogy másképpen kell kitűzni ezt a pályátételt. Ha egyszer erről beszélgetünk, megmondom, hogy az eddigi tanulságok alapján én mit gondolok erről, és talán akkor örök lesz a siker is. Kevesebbet kell nekünk is markolni, hogy tudjanak a fiúk többet fogni.

Igaz barátsággal

Kós Károly

Kvár, 1932. V. 6.

Édes Bélám!

Fogalmazásban küldöm elég bőven és részletesen a népművészeti pályakérdést. Mindenesetre olvasd át, és rendesebben fogalmazd át, stilizáld, stb. Én csupán a gondolatmenetet igyekeztem úgy megállapítani, hogy azon elindulhasson, de el ne tévelyedhessen a tárggyal foglalkozó fiatalember. És hangsúlyozom általában azt, hogy ne térjen el a tárgytól addig legalább, amíg a feltett kérdésekre nem adott választ, a követelt anyagot nem gyűjtötte össze. Azután, ha akar és volna mondanivalója, akkor mondja el a maga rezüméjét a végén.

Nem tudom, helyesnek tartod az én elgondolásomat vagy sem. Mindenesetre cselekedj úgy, ahogy a legjobbnak gondolod. Én mindenképpen, mindig szívesen állok rendelkezésedre ebben és ezekben a tárgyakban. Igaz barátsággal

Kós Károly

Kvár, 1932. VI. 17.

Még egy – témánkba vágó – Kós-levelet őrzök, a harmincas évek derekáról. Ennek is külön története és önmagán túlmutató jelentősége van. Miután *A sztánoi tűzhely* című riportom az *Utunk* 1976-os évfolyamának újrakiadásában megjelent, Kovács Lajos nyugalmazott zsoboki tanító sorai vártak rám a szerkesztőségben: okvetlenül keressék fel kolozsvári otthonában, addig még nem ismert dokumentumok bemutatásával szeretné megvilágítani „e kiváló ember egyéniségét”. Amikor a megadott címen felkerestem, Kovács Lajos már nem volt az élők sorában. Özvegye viszont tudott a nekem szánt Kós-leveleiről:

Kedves jó Igazgató Uram!

Egy kérésem volna, ezért engedje meg, hogy az előzményeket is vázoljam egészen röviden.

Mint tudja, Bábonnyban muszáj volt az eredetileg 13 tanulót 21-re szaporítani, hogy a létszám elegendő legyen. Ez sikerült sokféle módon, és úgy, hogy a végén Kolozsvárról két árva fiúcskát vettünk gondozásba a leendő gazdasági iskola gazdaságába. Ezeknek kosztjájáról, ellátásáról, iskolai terheiről én gondoskodtam és cipőjükről is. Sőt, télire valamennyi ruhát és fehérműt is szereztem nekik. De most újra le vannak rongyosodva, úgy, hogy hűsvétra nem lesz fehérműjük sem. Magam, sajnos, kissé kimerültem anyagilag, itthonról már minden ócskaságot odaadtam nekik és más szegényeknek.

Kérésem tehát az volna, hogy a zsoboki iskolás gyerekek, akiknek szüleik vannak és otthonuk, emlékezzenek meg az ő árva református testvéreikről, és adjanak össze 2-2 gatyát, inget, valamint vászonnadrágokat és bujkafélét is, s talán ócska kalapot is kettőt. Cipőjük van. Az egyik fiúcska 9-10, a másik 12 éves forma. Azt hiszem, ha Igazgató Uram néhány szóval beszél a gyerekeknek ezekről az árvákról, a gyerekek ezt összehozzák szegény és árva társaiknak.

Nem akarok nőegyletbe vagy máshoz fordulni: a gyermekekhez fordulok, és hiszem, hogy meglesz árváimnak a hűsvéti örömeik.

Tehát kérem, próbálja meg ezt, és vagy magam, vagy valamelyik fiam érte megy a ruháknak a hét végén, és kiviszi nekik.

Előre hálásan köszönöm szíves jószágát és vagyok őszinte s szíves üdvözléssel:

Kós Károly

Sztána, 1936. IV. 7.

Özv. Kovács Lajosné szerint a zsobokiak haladéktalanul eleget tettek a levélben megfogalmazott kérésnek.

Szerencsére Benkő Samunak gondja volt arra, hogy 1973 nyárutóján kifaggassa Kós Károlyt a bábonyi tangazdaság történetéről is, amint az *A legszebb élet, amit magamnak el tudtam képzelni* című – az író 95. születésnapjára kiadott – beszélgetőkönyvükből kiderül. Ilyenformán az agrártörténészek figyelmét sem kerülheti el Kós bábonyi kezdeményezése.

De vajon csak ennyi lett volna mindez, agrártörténeti adalék?

A Kovács Lajosnak írt levél ismeretében többször is elbeszélgettem dr. Nagy Miklóssal, aki mindenekelőtt Kós bábonyi vállalkozásának művelődéstörténeti jelentőségére hívta fel a figyelmemet. Hiszen ez a mintagazdaság – ha a körülmények folytán nem is épülhetett ki abban a formában, ahogy azt tervezője megálmodta – egyik munkatelepévé vált az erdélyi falukutatók második nemzedékének, akik már a *Hitel* körül szerveződtek. Táborozásukról annak idején, 1937-ben, Szabó T. Attila írt eszméltető tanulmányt a folyóiratnak.

Ugyancsak Nagy Miklós mutatott rá arra, hogy Kós egész életművének és kisebbségi életstratégiájának összefüggésében fénylik fel igazán a bábonyi példa értelme:

„A sztánai köves, agyagos dombokon folytatott küzdelme a sovány földdel több hasznára vált a környező falvak gazdáinak, mint saját magának, mert inkább törekedett a szemléltetésre, az új gazdasági eszközök, eljárások, vetőmagvak, módszerek, üzemtervezés bemutatására, mint a jövedelmezőségre. Váltóékét vitt oda, ahol akkor még a faeke járta; baltacímmel, fehérherével szelídítette a leromlott kaszálókat; lókapával könnyítette a kézi kapálás tenyeret kergesítő munkáját akkor, amikor a mezőgazdaságban nem a munkást, hanem a munkát keresték.

Es megálmodta a közösség erejével létrehozandó Bábonyt, a sajátos kalotaszegi viszonyok közötti gazdálkodás tangazdaságát, hogy az a tájegység szívébe ágyazottan tanítsa meg e táj népét okosabban, adottságai lehetőségeihez igazodva, eredményesebben gazdálkodni. A földművest pallérozó Kós Károly volt a kezdeményezője az első kalotaszegi lótenyésztő egyesületnek is, s ebben a minőségében mindent megmozgatott, hogy a vidékre a legjobb, a leromlott lóállomány céltudatos feljavítására alkalmas tenyészanyag kerüljön.

Ellenszolgáltatást nem várva, közösségi feladatként vállalta a tervezői, építészeti, tanácsadói munkát akkor, amikor a madéfalvi veszedelem után Bukovinába menekült telepesek öt faluja közül az egyik a tűzvész martaléka lett, s fáradhatatlanul készítette a tervrajzokat, hogy az üszkös romok helyén korszerű, célszerű gazdasági épületeket emeljenek.

Gazdasági építészeti szemléletét akkor fogalmazta meg – *Gazdasági építészet (Erdély népi gazdasági építésze)* című tanulmányában –, amikor Európa a második világháború vérvizatarának utolsó hónapjait élte, tanúsítva, hogy a sztánai magány az alkotás mentvára volt számára. (Sajnos, ennek a tanulmánynak a teljes illusztrációs anyaga is elpusztult a Varjúvár feldúlása során.) Kimondottan gyakorlati tanácsadásként adta ki aztán 1957-ben a *Falusi építészet* című munkáját (a rá jellemző művészi igényességgel készült műszaki rajzok kíséretében), amelynek – a rohamos technikai fejlődés ellenére – ma is friss a mondanivalója.

Es tanított a mezőgazdasági főiskolán, egyéniségéhez híven úgy, hogy hallgatói nemcsak a mezőgazdasági építészetet szerették meg, de megtanulták értékelni a népi építkezésben fellelhető művészetet és leleményességet is.”

Aki a budapesti Keleti Pályaudvarról mostanság reggel kilenckor Bukarest irányába induló intercityn nem mulasztja el, hogy a sztánai alagútból kibukkanó vonat ablakából egy pillanatra nyugatra tekintsen, az tapasztalhatja, hogy a kora délutánban visszacsűrő napsugarak mennyire örülnek a Varjúvár frissen zsindelyezett tornyának.